Om den ursprungliga betydelsen af så kallad stark och svag verbal- och nominalflexion i de germaniska språken med särskildt afseende å den nu varande svenska ordböjningens hufvudarter.

Förord till den elektroniska utgåvan

Under arbete...

Inledning.

I följd af en de Germaniska språken genomgående lag, hvars stränga giltighet i hela sin vidd först blifvit framställd af den store språkforskaren Jakob Grimm, kunna icke blott verbens, utan ock substantivens och adjectivens böjningsarter i dessa språk öfver hufvud indelas i tvenne väsendtligen skilda afdelningar. Ehuru skilnaden dem emellan vid substantiven och adjectiven, såsom man kan vänta, moste vara i betydlig mon en annan, än vid verben, har dock öfverensstämmelsen ansetts tillräckligt stor för att rättfärdiga gemensamma benämningar. Det ena slagets böjning, hvilken betraktats såsom företrädesvis ursprunglig och inre, har erhållit benämningen stark, hvaremot det andras, såsom egentligen bestående i yttre tillägg till ordstammen, blifvit kallad svag.

Det är i synnerhet i verben, som den skiljaktiga betydelsen af de tvenne böjningsarterna är djupt ingripande och tydligt visar sig, och det icke blott hos de äldste medlemmarne af vår språkätt, utan ock hos de yngre. I Svenskan t. ex. kan man ännu i dag med största lätthet skilja sådana osammansatta verb, hvilka bilda enstafvigt imperfectum, ifrån alla de öfriga, isynnerhet som de förras böjning i mera än en punkt röjer sin egendomlighet. Hvarje verb, hvilket, såsom t. ex. *brinna*, är enstafvigt i singularis af imperfectum, skiljer sig äfven i pluralis af samma tempus *brunno*, äfvensom i imperf. conjunctivi *brunne*, samt i praeritum participii brunnen och i supinum *brunnit*, väsendtligen ifrån alla sådana verb, hvilka i hufvudsaken böjas som t. ex. *lära, lärde, lärd, lärt*. Men icke nog härmed; den art af sjelfljudsförändring, som påtagligen ligger till grund för de starka verbens böjning, återfinna vi äfven i ordbildningen, när vi jämnföra vissa af ett och samma urämne olika utpräglade ordformer. Så t. ex. röja orden *bindel, band* och *bundt* samma förhållande sins emellan i anseende till sjelfljudet i rotstafvelsen, som

verbalformerna *binda, band, bundo;* äfvensom i i afgift förhåller sig till *å* i *gåfva*, såsom de motsvarande sjelfljuden i *gifva* och *gåfvo;* mångfaldiga andra exempel att förtiga. Den starka verbalböjningen, hvilken sålunda äfven i vårt modersmål företer så mycket eget, anses af Grimm framför den svaga hafva sin grund i de Germaniska språkens innersta väsende och utgöra det egentliga underlaget för all ordbildning. Betraktar man åter nominalböjningen, kan man visserligen icke, i synnerhet om man fäster sig vid de äldsta språkarterna, undgå att finna, att äfven här en gruppering i tvenne hufvudafdelningar ursprungligen gjort sig gällande; men förhållandet emellan de båda böjningssätten framträder å detta område i intet hithörande språk i sin renhet och fullständighet,

och visar sig i de nyare allt mera förändradt, så att till och med i en del af dem högst få och otydliga spor af den forna skiljaktigheten återstå. Detta gäller äfven i hög grad om Svenskan, och det är derföre, som man i Svenska språkläran i långliga tider rätt beqvämt kunnat inrymma ursprungligen svaga ord, såsom masculina å *e* i sing. och *ar* i plur. i samma declination med omisskänneligen starka. Ja, äfven sedan man i nyare tider börjat göra sig till godo en genom djupare språkstudier vunnen insigt i modersmålets byggnad, har man haft svårt att i det nyare språket igenfinna den gamle rågången emellan starka och svaga substantiv, hvarföre vi se ansedde författare sammanföra de ursprungligen svaga masculina å *are* med de starka neutra *å* consonant, under det att andre väl synas hysa betänkligheter vid en så stor afvikelse från den historiska troheten, men deremot finna sig föranlåtne att till den svaga declinationen räkna sådana i det äldre språket starkt böjda neutra, hvilka sedermera i pluralis erhållit ändelsen *n*. Att ändtligen skilnaden emellan adjectivens starka och svaga böjning i Svenskan under tidernas lopp i betydlig mon utplånats, visar sig redan deraf, att han numera qvarstår endast i singularis.

Ändamålet med denna afhandling är ytterst att utveckla rätta betydelsen af den Svenska ordböjningens egenheter, såvida dessa framträda i motsatsen emellan stark och svag conjugation och declination. Men då de nu varande böjningsformerna genom utelemning af en del beståndsdelar, eller någon gång genom vidfogning af nya, eller ock genom sammansmältning eller annan ombildning af ursprungliga ljud, med ett ord, genom förändringar af allahanda art uppkommit ur andra, hvilkas beskaffenhet endast genom betraktelsen af äldre språk af samma stam kan utrönas; moste förfaringssättet vid den föresatta frågans besvarande blifva väsendtligen historiskt. Vår undersökning skall derföre börja med den äldsta Germaniska språkart, Gotiskan, af hvars ordböjning, så vidt för vårt närvarande ändamål må anses nödigt, de utmärkande dragen skola återgifvas, någon gång med en jämnförande blick å de urbeslägtade språken, Sanskrit, Grekiska och Latin. Derefter skola vi, hufvudsakligen genom betraktelsen af motsvarigheterna i Forn-Isländskan, såsom den i det hela taget fornåldrigaste, mest utbildade, bäst och fullständigast bibehållna, samt mest kända och ansedda dialekten af det gamla Skandinaviska språket, bereda oss en öfvergång till modersmålet, för att slutligen afgöras må, i hvilken betydelse och i hvad mon den skilnad emellan stark och svag ordböjning, som blifvit antagen i de Germaniska språken öfver hufvud, äfven gör sig gällande i den nyare Svenskan. Som emellertid vårt ämnes utredning moste beröra ordböjningens innersta väsende, och detta i sjelfva verket står i oupplösligt samband med ordbildningens, så att skilnaden emellan stark och svag ordböjning, såsom vi skola finna, ursprungligen innebär just skilnaden emellan olika slags ordstammar; så akta vi nödigt att, innan vi företaga granskningen af den Germaniska ordböjningens äldsta tillstånd, förutskicka några undersökningar om ordböjningens betydelse och förhållande till ordbildningen, dels i allmänhet, dels i de Indo-Europeiska språken och serskildt de Germaniske. Det tillkommer kännaren att bedöma, i hvad mon vi så väl härvid, som i den öfriga afhandlingen, lyckats att i en sammanträngd framställning återgifva den nyare språkforskningens resultat.

—

KAP. I.

Allmänna undersökningar om ordböjningens betydelse och förhållande till ordbildningen.

Vi vilja först genom en etymologisk analys af valda exempel göra det för läsaren begripligt, att conjugations- och declinations-ändelser, så väl som härledningstillägg, ursprungligen äro sjelfständiga ord med egen betydelse, och det äfven i språk, hvilka, såsom öfver hufvud de Indo-Europeiska, synas utmärkas genom en synnerligen

mångfaldig, hemlighetsfull och invecklad ordböjning. Sedan skola vi redogöra för allmänna arten af språkens urbeståndsdelar och genom ordanalyser antyda dessas ingående i de verkliga orden. Vidare skall uppgiften blifva att genom en öfversigt af språkens förnämsta bildningsskeden ytterligare belysa den företrädesvis så kallade flexionen i de högst stående menskliga idiomen. Slutligen meddelas en antydning af arten af de språkverksamhetsyttringar, hvar för sig, hvilka förenade bilda de verkliga orden eller satsdelarne, nämnligen stambildningen och ordbildningen i inskränkt bemärkelse.

Det torde vara en vanlig föreställning, att de grammatikaliska ändelserna i och för sig äro tomma och betydelselösa ljud, ehuru de tjena till att i viss mon förändra betydelsen af de ord, hvilka af sig sjelfva, så att säga, utvuxit i dessa tillägg. I synnerhet gäller väl detta om böjningsändelserna. Så t. ex. förefaller ändelsen ai i det Fransyska språkets futur-former utan tvifvel mången såsom ett i och för sig rent tillfälligt ljud, hvilket endast genom föreningen med infinitivens *r* och följaktligen såsom utbildning af ordstammen erhåller sin betydelse, nämnligen att beteckna tillkommande tid. Emellertid äro futur-ändelserna i Fransyskan, lika som i alla de Romaniska språken, ingenting annat än former af hjelpverbet *avoir*, hvilket ock tydligen visar sig af Spanskan och Provengalskan, i hvilka den skenbaraändelsen med samma verkan brukas som ett sjelfständigt ord. Sålunda förekommer i Spanskan i stället för *lo hare*, jag skall göra det, äfven *hacer lo he*, d. ä. ordagrannt: facere id habeo, och i Provençalskan svarar *dir vos ai* mot *je vous dirai*. Se vi oss om i vårt eget språk, må vi med skäl fråga: Hvilken Svensk, som förvärfvat hela sin insigt i modersmålets byggnad ur detta ensamt, kan ens göra sig en aning om, att det svaga imperfectum å *de* eller *te* är en sammansättning af ursprungligen hvart för sig sjelfständiga ord? Skall han icke snarare anse dessa ändelser för sådana tillsatser, hvilka ordet i följd af en hemlighetsfull bildningskraft ur sig sjelft skapat för att utmärka förfluten tid? Likväl få vi i det följande se, att ändelsen för det svaga imperfectum ursprungligen var ett lika verkligt och sjelfständigt ord, som det Tyska imperfectum *that* af *thun* och det Engelska *did* af *do*, ja, i grunden med dem enahanda. Ett annat, men ifrån nominal-böjningen hemtadt, exempel, som å ett slående sätt visar, huru, hvad man vanligen håller för blotta ändelser, i grunden är att förklara, lemnar Svenskans och de öfriga Skandinaviska språkens s. k. slut-artikel, för hvars förklaring såsom ett eget ord man icke behöfver gå längre till baka i språkutvecklingens historia, än på sin höjd till Forn-Isländskan. Men ännu ett exempel må anföras. Som bekant är, kan genitivus singularis af vissa ortnamn af första och andra declinationerna i Latinet begagnas som locativus. Rätta orsaken härtill är den, att genitiven i dessa declinationer ursprungligen är en locativus, som utträngt den gamle genitiven, hvars ändelse i första declinationen, som man vet, var *as*. I Sanskrit har hvarje substantiv sin locativ, lika väl som genitiv, dativ, accusativ och ablativ, och ändelsen för locativen är der ett *i*, hvilket äfven återfinnes i Latinet, och det icke blott i andra declinationen, utan äfven i den första, så snart man erinrar sig, att dess genitivus sing. hos de äldre skalderne äfven ändas å *ai*. Det locativa i åter, hvilket i den Sanskritska pronominal-böjningen äfven visar sig som *in* är efter all sannolikhet det samma, som præpositionen *in* iLatinet och Tyskan. Ja, så invecklade än de Latinska och Grekiska declinations- och conjugationsformerna, att ej tala om de Gotiska och Forn-Isländska, kunna synas; så är det dock nu mera en afgjord sak, att de alla från början uppstått å samma enkla sätt, nämnligen genom en sammansättning af hvar för sig sjelfständiga och betydelsefulla delar. Att förhållandet är enahanda med derivations-formerna, bör då så mycket mindre bestridas, som vi i sjelfva verket blott behöfva kasta en flygtig blick å några af våra nuvarande härledningsändelser, för att genast öfvertyga oss om, att de ursprungligen voro lika verkliga ord, som de hufvudljud, med hvilka de under tidernas lopp sammansmultit och sålunda nedsjunkit till betydelsen af blotta suffixer. Så t. ex. står ändelsen lig i sammanhang med adject. lik, och skap i landskap och vänskap leder sitt upphof från samma håll, som verbet skapa; ja, dom i hedendom, helgedom, är beslägtadt med subst. dåd och det ofvannämnda Tyska verbet thun, det Engelska do. Derföre har ock den nyare språkvetenskapen i sjelfva verket kunnat utreda nästan alla de grammatikaliska formerna i de Indo-Europeiska språken, i det man i de serskilda böjnings- och härledningstilläggen uppvisat ursprungliga och sjelfständiga ord, och till och med förklarat äfven de minsta språkliga förändringar, såsom öfvergången från bok till böcker, från firma till fann, hvilka vid första påseendet synas så dunkla. Men sedan dessa ordaffixer, hvilka vanligen kallas härlednings- och böjningsändelser, sammanvuxit med de begreppsord, hvilkas betydelse de skulle

i något afseende bestämma, afslipades de småningom till blotta stafvelser och enkla ljud, hvilka, såsom sådana visserligen i och för sig betydelselösa, dock ådagalägga sin förra magt och Oafhängighet genom den modifikation, som de fortfarande åstadkomma i betydelsen och användningen af de ord, till hvilka de blifvit fogade.

De beståndsdelar, till hvilka man ytterst kommer genom böjnings- och härlednings-formernas sönderdelning i enklare ljud, äro dock icke längre egentliga ord, men väl ämnen tillsådana: ty de verkliga orden, åtminstone i de Indo-Europeiska språken, hafva ursprungligen och enligt regeln alltid någon genom böjning eller härledning, eller ock bäggedera, tillkommen del, eller ock hafva de af samma orsak undergått någon annan och inre förändring. Dessa ett språks urbeståndsdelar kallas rötter. Med rot menas den grundbetydelsen uttryckande del af ett ord i ett språk eller en språkstam, som icke genom etymologisk analys låter bringa sig till enklare form. Ett ords rot är, med andra ord, det ljud eller den förening af ljud, som ursprungligen betecknar ensamt den till grund för ordets betydelse liggande begreppsbestämningen, eller, om man så får säga, den synpunkt, som folkanden vid ordets bildning företrädesvis velat framhålla. Med afseende å olika betydelse och deraf följande olika ändamål vid ordbildningen indelas rötterna vanligen i praedicativa och demonstrativa, eller verbal- och pronominal-rötter. Af de förra bildas verba och nomina, af de senare pronomina, samt pro nominala ord och ordbildningar. Rötterna kunna väl genom vetenskapens åtgärd urskiljas och i sin renhet framställas; men i verkligheten äro de i de flesta språk omgifna, ja, genomträngda, af sådana ljud, som beteckna en mängd förhållanden och serskilda bestämningar, hvilka de enskilda orden hafva att jämnte den ursprungliga betydelsen uttrycka. Man kommer till roten i ett ord, hvilken alltid är enstafvig, om man frånskiljer alla ljud af det nyssnämnda slaget och aflägsnar deras möjliga inflytelse å den grundbetydelsen uttryckande stafvelsen. Vi skola med några exempel söka förtydliga vår mening. I ordet magi är mag rot och betyder: kunna, förmå. Tillägget t betecknar en abstract egenskap. Det härledda ordet mägtig åter visar sig icke blott genom ändelsen ig, utan tillika genom rotvocalens förändring, såsom en adjectiv-bildning. I det Gotiska ordet sununs (accus. plur. af sunus, son) är det slutande s flertalstecken, det nästföregående n casustecken, nu uttryck för någonting förflutet, det återstående su ändtligen rot, grundljud, med betydelsen föda, frambringa. I det Grekiska verbet e\u (jaggår) betecknar fxc första pers. sing. (ursprungligen ma, jag), hvaremot begynnelseljudet 6 är en tillsats till roten för att bilda tempus prisens; t ensamt utgör roten, såsom äfven synes t. ex. af Ifttv och det Lat. tre. I etfii (jag är) åter, hvilket står i stället för etffliy Sanskr. asmi, är roten as.

Det är att antaga, att rötterna i språkens äldsta tillstånd omedelbart utgjort verkliga ord, ungefär så, som förhållandet ännu i dagar i de enstafviga eller så kallade isolerande språken t. ex. Chinesiskan. I ett sådant språk moste följaktligen ett och samma ord efter olika förhållanden lika väl kunna vara både substantiv, adjectiv, verb och partikel. Så lärer ock t. ex. ordet ta i Chinesiskan utan all ljudförändring kunna betyda: stor, storlek, vara stor, mycket; endast det olika förhållandet till andra ord i satsen afgör, till hvilken ordklass det i hvarje serskildt fall är att hänföra. Men skall något förhållande hos ett ord uttryckas genom ljud, så sker detta genom ett annat sjelfständigt ord med lika ursprunglig betydelse, således genom en annan rot. De Svenska orden: med en käpp, lära i Chinesiskan motsvaras af ett uttryck, bestående af tvenne enstafviga ord, af hvilka det ena väl kunde tagas för en præposition, men är i sjelfva verket, äfven det, en naken rot, hvilken, brukad såsom verb, skulle betyda använda, I det fall, då vi i Svenskan säga: hemma, begagnar Chinesen likaledes tvenne skilda ord, af hvilka det ena betyder hus, men det andra egentligen: det inre. Dagen benämnes i samma språk med en förening af tvenne rötter, den ena betydande sol, den andra son. — Det nästa trappsteget i språkens utveckling intaga de agglutinerande. I dem förenas ursprungligen två och två rötter för att bilda ord eller satsdelar, hvarvid den ena roten förlorar sin sjelfständighet och nedsjunker till en blott ändelse. Men hvad som gäller om en förening af tvenne rötter, moste ock gälla om en förening af flere, nämnligen så till förståendes, att i det verkliga ordet blott en rot fortfarande behåller sin egna oafhängiga betydelse, under det de andra förlora sin ordsjelfständighet, men dock uppfattas såsom i sig betydelsefullastafvelser, om än underordnade ordenheten. Tillämpa vi detta serskildt å ordböjningen, så vill det icke blott säga, att i de ifrågavarande språkens grammatik pronomina fogas till verben för att bilda conjugation, eller præpositionerna till substantiven för att åstadkomma declination. Deri skulle icke

ligga något för dessa språk eget; ty äfven i de Semitiska och Indo-Europeiska språken, hvilka dock tillhöra en högre utveckling, äro conjugationer och declinationer ytterst att förklara ur samma grundsats. Det egna för de agglutinerande språken består fast mera deri, att språkmedvetandet fortfarande vidmagthåller skilnaden emellan roten och de bestämmande tilläggen, och icke låter dessa sammansmälta sins emellan och med den förra, hvarföre och dessa tillägg hvart för sig med lätthet kunna frånskiljas. I Finska ordformen taloin t. ex. är tal rot, o derivationstillägg (talo betyder: gård), i flertalstecken, och n genitiv-ändelse. I de egentligen flecterande språken ändtligen ingå de ordbildande beståndsdelarne i en så nära förening med hvarandra, att de förlora hvar for sig sin ursprungliga rotsjelfständighet, både i anseende till betydelse och ljud, och undergå en mångfald af förändringar, hvarigenom de sammansmälta till ett af enheten fullkomligt genomträngdt helt, det fullt verkliga ordet eller ordformen. Flexionen, i denna mening tagen, omfattar uppenbarligen, lika som de motsvarande företeelserna i de förutgående språkskedena, icke blott den vanligen så kallade ordböjningen, utan ock hvad som gemenligen förstås med derivation eller ordhärledning; och till de flecterande räknas således endast de språk, hvilka icke blott genom hvarjehanda tillägg till roten, utan ock genom rotens egen regelbundna förändring uttrycka de förhållanden eller närmare bestämningar vid ett ord, hvilkas beteckning innefattas i derivation och conjugation eller declination till sammans. Ett nära till hands liggande exempel må upplysa saken. Den Svenska ordformen hjelper har först genom en kedja af de mest ingripande förändringar erhållit sin nu varande skepnad. Roten är halp, eller, ursprungligas, halp eller karp (vara i godt stånd),hvaraf medelst tillägg af den demonstrativa roten a bildas prsesensstammen halpa. Lägges härtill en annan demonstrativ rot ta 1. tva, sedan förändrad till ti och si, utmärkande andra pers. sing., uppkommer formen halpasi; men genom så kallad försvagning af a till i i de båda första stafvelserna och genom utelemning af den sistas vocal erhålla vi hilpis, som just är den motsvarande Gotiska formen. Först genom ytterligare, och ingalunda obetydliga förändringar, nämnligen förvandling af det första i till ia, vidare je, utbyte af ändelsen is mot er, ja, ändtligen, i sjelfva verket äfven bortkastning af det begynnande h, komma vi om sider till den Svenska praesens-formen, hvilken nu mera gäller lika väl för hvilken som hälst af de trenne personerna i singularis.

För att återkomma till rötterna, erinra vi derom, att de äro äfven de flecterande språkens äldsta beståndsdelar. Ur dessa uppstå ordstammarne, hvilke med afseende å det sista utvecklingsskedet ännu lika litet, som de förra, äro några verkliga ord, emedan dessa ytterligare bestämmas af person-eller casus-ändelser, hvilket till och med gäller om partiklarne, som, med undantag af de egentligen utom språket stående interjectionerna, ursprungligen icke äro annat, än blotta — casusformer. Med ordstam menas den del af ett ord, som återstår, när man afsöndrar de egentliga conjugations- eller declinations-ändelserna och upphäfver öfriga genom böjningen åstadkomna förändringar. 'Ordstammarne äro således de ordformer, som ligga till grund för alla (modi och) personer af ett verbum, eller alla casus af ett nonien, och som med afseende härå kunna indelas i verbal- och nominal-stammar, men hvilka såsom sådana åtminstone icke i de Indo-Europeiska språken efter regeln förekomma såsom verkliga ord eller delar af satsen, utan endast å vetenskaplig väg, äfven de, kunna i sin renhet och egentlighet framställas. Om det t. ex. är frågan om att framställa stammen till det Fornisländska ordet skiöldr (sköld), så innebär det uppgiften att finna den ljudförbindelse, som förutsättes för bildningen af de serskilda casus-formerna i singularis och pluralis, och urhvil-ken man lika väl kan förklara den ena, som den andra; lika väl dat. sing. skildi och genit. skialdar, som nom. och acc. i samme numerus, och likaledes hvilken casus som hälst i pluralis. Stambildningen är väsendtligen det samma, som den vanligen så kallade ordbildningen; likväl bör det noga märkas, att enligt den nyare språkvetenskapens fordringar till den förra rätteligen räknas mycket, som allmänneligen går och gäller för conjugations- och declinations-former, t. ex. hela tempus- och modus-bildningen. I sjelfva verket är således stambildningen vidt omfattande och i språkbildningen öfver hufvud djupt ingripande, och det är i denna, icke i ordböjningen i inskränkt mening, som, efter hvad vi längre fram ytterligare få se, skilnaden emellan olika conjugationer och declinationer egentligen ligger; ordböjningen åter består, strängt taget, icke i något annat, än person- och casus-ändelsernas tilläggande till de å flerfaldigt sätt olika modificerade ordstammarne. En ordstam kan utgöras: antingen af blotta roten, förändrad eller oförändrad, t. ex. u och c i praasens-formerna u\ii och l^iev af levat; eller af rotens fördubbling med eller utan inre förändring (reduplication), t. ex. i diàcofiu; eller af den i något afseende förändrade enkla eller fördubblade roten jämnte åtföljande tillsatser, t. ex. den Gotiska praesens-

stammen baira (jag bär), ursprungligen bira, af roten bar , Sanskr. bhar; vidare stammen haihaitja i den Gotiska conjunctiv-formen haihaitjau, hvari Jiaihait är praeteriti-stam, tillägget ja utmärker conjunctivus (rättare optativus), och u är person-märke; infinitiven är haitan (kalla), roten hit. -— Af de omedelbart ur rötterna upprunne stammarne, som vi vilja kalla ordstammar af första ordningen, kunna åter nya bildas, stammar af andra ordningen. De verba, hvilkas stammar tillhöra det första slaget kallas stam-verba, de öfriga härledda. Så t. ex. är det Gotiska verbet hneivan (böja sig) ett stam-verb, emedan dess stam hneiva är i första hand bildad af roten hniv; men stammen ihnaivjan (förödmjuka) förutsätter det förra verbets præteriti-stam hnaiv, och bildar således ett härledt verb. — En annan, från deförut anförda väsendtligen skild art af stambildning består i sammansättning, i det genom förening af flere redan färdige ordstammar bildas nya stammar.

Innan vi sluta detta kapitel, återstår att i korthet redogöra för tvenne arter vocal-förändring, hvilka i de Indo-Europeiska språken i allmänhet och serskildt de Germaniska äro af stor vigt och inflytelse, och hvilka i det följande förutsättas, i synnerhet vid behandlingen af verbal-böjningen. — Som bekant är, utgöra de tre korta vocalerna a, i och u vocal-systemets grundval. Nu kunna, i synnerhet genom jämnförelse emellan Sanskrit och de yngre beslägtade språken, en mängd fall uppvisas, i hvilka ett ursprungligt a öfvergått till i eller u, och en sådan öfvergång kallas försvagning (Schwächung). Man jämnföre t. ex. Sanskr. aham och Got. ik (jag); Sanskr. makat, Lat. magnus och Got. mikils; Sanskr. agnis och Lat. ignis, men Lithauiskt ugnis, Got. auhns i st. f. uhns; Lat. calco och inculco. — En annan vigtig vocal-förändring består ursprungligen deruti, att ett a inskjutes i en stafvelse framföre någondera af grundvocalerna a, i och w, och åt denna förändring har man gifvit benämningen vocal-stegring (Steigerung). Sålunda skulle genom stegring ursprungligen hafva uppstått: aa, ai och au. Men inskjutningen af a antages äfven hafva kunnat upprepas, hvarigenom en dubbel stegring uppkommit. Ursprungligen skulle således förhållandet hafva gestaltat sig så, som följande öfversigt visar:

Grundvocal Enkel Stegring Dubbel Stegring

A-klassen a aa (â) a + aa eller da

I-klassen i ai a + ai eller di

U-klassen u au a + au eller du

Detta är dock till stor del en blott förmodan. I verkligheten visa sig de genom stegringen uppkomma ljudförbindelserna å mångfaldigt sätt förändrade. Så t. ex. öfvergår i Got. a genom enkel stegring till ê, genom dubbel till ô; således en anslutning till I- och U-klasserna, förmodligen för att så mycket bättre utmärka de båda stegrings-arterna. Enkelstegring af i i samma språk företer ei, således genom en förvandling af a till ett mellanljud emellan a och i; den dubbla stegringen åter har ai i st. f. âi. U stegras först till tu genom försvagning af a till i. sedan till au i st. f. du. Såsom exempel må anföras: déds (gerning) af roten da, urspr, dha (sätta, göra); brôjar (broder), Sanskr. blirâtâ, Lat. frâter; hveits (hvit) af roten hvit (glänsa); staiga (stig, väg) af roten stig (uppstiga); liuhap (ljus) af roten luh, urspr, ruk (lysa, glänsa); hliuma (hörsel) af roten hln = Grek. xlv, urspr, forn (höra); galaubja (jag tror) af roten lub (åstunda).

*

KAP. II.

Om starka och svaga verba och nomina i Gotiskan.

A) **Verba.**

De enkla tempora äro i de Germaniska språken öfver hufvud blott tvenne, præsens och præteritum (i de nyare vanligen kalladt imperfectum), hvilka ursprungligen bildats genom skilda modificationer af verbal-stammen, i följd hvaraf vi i sjelfva verket för hvarje verb, vare sig stamverb eller härledt, erhålla tvenne stammar, præsens-stam och præteritistam. Efter præteriti-stammens bildningssätt fördelas verben i samma tvenne afdelningar, i

hvilka de genom hufvudstammens olika bildning åtskiljas, i det att stamverben hafva enkel, men de härledda sammansatt præteriti-stam. Det är hufvudsakligen med afseende å denne tempus-stams väsendtligen olika bildning hos stamverba och härledda, som de förra äfven blifvit kallade starka och de senare svaga. Derföre skola vi ock vid betraktelsen af de serskilda afdelningarna af stam verben i första rummet fästa oss vid praateritistammens bildning. Men icke nog dermed; vi få äfven under stundom anledning att angifva en olika præteriti-stam för singularis och pluralis. De föga mindre betydande skiljaktigheter, som utmärka præsens-stammames bildning, skola likväl icke lemnas ur sigte.

stegring af i i samma språk företer ei, således genom en förvandling af a till ett mellanljud emellan a och i; den dubbla stegringen åter har ai i st. f. âi. U stegras först till tu genom försvagning af a till i. sedan till au i st. f. du. Såsom exempel må anföras: déds (gerning) af roten da, urspr, dha (sätta, göra); brôjar (broder), Sanskr. blirâtâ, Lat. frâter; hveits (hvit) af roten hvit (glänsa); staiga (stig, väg) af roten stig (uppstiga); liuhap (ljus) af roten luh, urspr, ruk (lysa, glänsa); hliuma (hörsel) af roten hln = Grek. xlv, urspr, forn (höra); galaubja (jag tror) af roten lub (åstunda).

*

KAP. II.

Om starka och svaga verba och nomina i Gotiskan.

A) **Verba.**

De enkla tempora äro i de Germaniska språken öfver hufvud blott tvenne, præsens och præteritum (i de nyare vanligen kalladt imperfectum), hvilka ursprungligen bildats genom skilda modificationer af verbal-stammen, i följd hvaraf vi i sjelfva verket för hvarje verb, vare sig stamverb eller härledt, erhålla tvenne stammar, præsens-stam och præteritistam. Efter præteriti-stammens bildningssätt fördelas verben i samma tvenne afdelningar, i hvilka de genom hufvudstammens olika bildning åtskiljas, i det att stamverben hafva enkel, men de härledda sammansatt præteriti-stam. Det är hufvudsakligen med afseende å denne tempus-stams väsendtligen olika bildning hos stamverba och härledda, som de förra äfven blifvit kallade starka och de senare svaga. Derföre skola vi ock vid betraktelsen af de serskilda afdelningarna af stam verben i första rummet fästa oss vid praateritistammens bildning. Men icke nog dermed; vi få äfven under stundom anledning att angifva en olika præteriti-stam för singularis och pluralis. De föga mindre betydande skiljaktigheter, som utmärka præsens-stammames bildning, skola likväl icke lemnas ur sigte.

I ett mindre antal Gotiska stamverb bildas præteritistammen genom reduplication, d. v. s. genom en i viss mon modificerad fördubbling af sjelfva roten, t. ex. skal-skald af roten shld (skilja), al-auk af^fc(öka). Ursprungligen bar väl denna bildning bestått i rotens oförändrade upprepning; ty då språket ännu befann sig i det äldsta skedet af sin utveckling, och rötterna omedelbart utgjorde ordstammar, ja, ord, kan det näppeligen hafva haft någon annan utväg att af en och samma rot skapa ett nytt uttryck, än just fördubblingen. Exempelvis skulle således af roten vid (se) praeteritum tidigare varit vldvid, eller, med tillägg af subjectet för l:a persona singularis, vldvldma, jag såg. Sedermera bildades häraf genom utelemning af den första rotens slutljud och stegring af den andras vocal, samt bortkastning af personalsuffixets m, förmodligen invalda, hvaraf till slut, hufvudsakligen genom uppoffring af reduplications-stafvelsen uppstodo det Forn-Grekiska Fälda och det Gotiska valt (vet). Af jämnförelsen med de med Gotiskan beslägtade äldre språken, i synnerhet Sanskrit, men äfven Grekiska och Latin, berättigas man till den slutsatsen, att i en förhistorisk tidpunkt alla den förstnämndas stamverb bildat sina præteriti-stammar genom reduplication. Slutligen qvarstod reduplicationen enligt regeln endast i sådana verb, som i præsens hade i roten ett oförsvagadt a med position, eller ett é, eller en dubbelt stegrad vocal. I de öfriga, hvilka utgöra flertalet, är reduplicationen uppoffrad; men præteriti-formen, här ofta olika i singularis och pluralis, skiljer sig från præsens-stammen genom rotens olika sjelfljud. Denne skilnad, ehuru i sjelfva verket icke

uppkommen genom ett och samma slags förändring, har dock, emedan han i samtliga fallen syftar till samma mål, ansetts för dessa verbs egentliga kännetecken och erhållit benämningen ljudvexling (Ablaut). Exempelvis må anföras: 1. pers. praeter. sing. fôr, plur. fôr-um, praes. sing. far-a, af roten far, och praet. sing. rann, pl. runn-um, praes. rlnn-a, af roten rann. I förra fallet antages praet. i ett äldre, förhistoriskt skede hafva hetat i sing. fa-fâr-a, plur. fa-far-masl,men præs. far-â-mi; i det senare præt. sing. ra-rann-a, pl. ra-rann-man, men præs. rann-â-mi.

Allt efter som stamverben i Gotiskan bilda præteriti-stammarne af de enkla rötterna utan eller med sjelfljudsförändring, eller af de reduplicerade rötterna, få vi i detta språk tvenne hufvud-afdelningar af de s. k. starka verba, nämnligen de ljud vexlande och de reduplicerande eller rotfördubblande. För att bättre åskodliggöra uppkomsten och rätta betydelsen af den för de Germaniska språken onekligen högst egna böjningen af stamverba, hvilken just i Gotiskan visar sig i sin äldsta historiska skepnad, skola vi i korthet genomgå äfven underafdelningarna af de till hvartdera slaget hörande Gotiska verben. Vid redogörelsen för hvarje serskild klass skola vi af de anförda exemplen först uppgifva præt. sing. och plur., sedan äfven præsens, allt i första personen.

De ljudvexlande stam verben utgöra fem klasser, af hvilka de bägge första i præt. sing. förete den oförändrade rotvocalen, men de tre andra i samma tempusform hvar sin stegrade rotvocal. — Den första klassen behåller i præt. sing. den af tvenne consonanter åtföljda rotvocalen a, men försvagar honom i plur. till u och i præs. till i, t ex. band, bundum, binda; halp, hulpum, hilpa (hjelper). — I andra klassen förekommer i första tempusformen såsom rotvocal äfvenledes a, men åtföljdt af blott en consonant. I præt. pl. stegras detta a till ê, men i præsens försvagas det, lika som i den föregående klassen, till i, t. ex. sat, sêtum, sita (sitter); stal, stêlum, stila (stjäl). — Roten i tredje klassen har likaledes a, åtföljdt af enkel consonant, utom i vahsjan (växa), men præteritum, både singularis och pluralis, bildas genom rotvocalens dubbla stegring till o, hvaremot præsens innehåller den oförändrade rotvocalen, t. ex. mol, môlum, mala (mal); slôh, slôhum, slaka (slår). —Beträffande slutligen fjerde och femte klasserna, må först anmärkas den egenheten, att bägge hafva den oförändrade rotvocalen i præter. plur., hvaremot så väl i singularis af samma tempus, som i præsens-stammen, stegring inträder. Rotconsonantenär äfven här i de flesta fall enkel. Den förra af dessa klasser har rotvocalen i, hvilken i singularis af præteritum undergår dubbel stegring och blifver till al, men i præsens enkel, hvarigenom uppkommer el, t. ex. balt, bitum, beita (biter). I den senare klassen är u rotvocal, hvilken sammaledes stegras, i prset. sing. till au, men i præs. till iu, t. ex. gaut, gutum, giuta (gjuter).

De reduplicerande stamverben kunna ock indelas i fem klasser. Reduplications-stafvelsen har städse till vocalljud al; af tvenne begynnelse-consonanter upprepas i allmänhet blott den förste. — Den första klassen utmärkes af rotvocalen a med åtföljande tvenne consonanter, t. ex. vai-vald, vaivaldum, valda (herskar). Hit höra dock äfven fahan (fånga) och hakan (hänga). — I den andra klassens präster, är rotvocalen stegrad till ô, undantagandes saislép af slêpan (sofva); men præsens-stammen visar antingen det oförändrade a, eller ock stegringen ê, t. ex. vaivô ,valvôum, vaia i st. f. va-ja (blåser); lailôt, lailôtum, leta (låter). Som vaian, gå äfven laian (smäda) och saian (så). Mot stegrings-ê i præsens svarar ej sällan i de urbeslägtade språken ett an, d. v. s. præsens-bildning medelst nasal; jämnför t. ex. præsensformerna flika (beklagar) och têka (vidrör) med de motsvarande Latinska plango och tango, samt grêta (gråter) med den Sanskritska krand-âmi. — Den tredje klassen stegrar a till ô, icke blott i præteritum, utan ock i præsens, t. ex. waiwôp, waiwôpum, wôpa (berömmer mig). — Fjerde och femte klasserna hafva likaledes i alla former stegrad rotvocal, den ena al af i, den andra au af u, t. ex. skalskald, skaiskaidum, skalda (skiljer), af roten skul, jfr Lat. scindo; staistaut, staistautum, stauta (stöter), af roten stut.

Participierna äro, lika som infinitiven, egentligen nominal-stammar, hvilke dock till uppkomst och betydelse ansluta sig till verbum. Partic. præs., infinit. och imperat. bildas af verbets præsens-stam; men participium præteriti passivi omedelbart af hufvudstammen. Som i stamverba någraegenheter göra sig gällande vid bildningen af sistnämnda form, må derom serskildt några ord här förekomma. Tillägget till verbal-stammen är ana, hvaraf kommer att nom. sing. ändas i masc. -ans, fem. -ana, neutr. -an; ursprungligen -anas, anâ, -anam. Stamvocalen förblifver oförändrad, utom i första och andra klasserna af de ljudvexlande verben. Den ena utmärker ifrågavarande verbalform genom försvagningen u, t. ex. hundans (bunden) af stammen band. Den andra

företer en tvefaldig bildning, i det att de stammar, som icke sluta å liquida, l, m, eller r, i part. præt. hafva samma vocal, som i præsens, men de öfrige, lika som i första klassen, försvaga a till i, t. ex. gibans (gifven) af gab, men stulans (stulen) af stal.

För att underlätta jämnförelsen, så väl emellan de ljudvexlande och reduplicerande Gotiska verben, som emellan de Gotiska stamverben öfver hufvud å ena sidan och de längre fram afhandlade Forn-Isländska å den andra, meddelas här en tabellarisk öfversigt af de förra, förnämligast med afseende å stamvocalerna.

Rotvocal Præet. Sing. a Plur. u Præs. i Part. præt u med position

A. 2 a ê i i, u

3 ô 6 a a med enkel

I. 4 ai i ei i consonant

u. 5 au u iu u

Rotvocal Præt. Sing. Plur. Præs. Part. præt

1. ai — a a med position

A. 2. ai— ô a, ê

3. ai— ô 6 med enkel

I. 4. ai— ai ai consonant

U. 5. ai — au au

Hvad vidare beträffar de härledda verben, erinra vi derom, att dessa äro stambildningar af andra ordningen, under

2

a) Ljudvexlande Stamverba.

b) Reduplicerande Stamverba.det att stamverben äro bildade omedelbart af ordrötterna. Vi böra tillägga, att om än de senares stammar i något tempus utvisa ett tillägg till rotstafvelsen, t. ex. i præsens af ett a, eller en inskjutning af ett n i sjelfva roten, såsom i samma tempus af standa (stå) af roten stad, eller en reduplication af roten, eller något dylikt; så upphäfves dock icke derigenom dessa verbs egenskap af omedelbara stambildningar. De härledda åter förutsätta för sin uppkomst redan färdiga verbal- eller nominal-stammar, af hvilka de bildats genom tillägg, hvilka icke inskränka sig till vissa former, utan genomgå alla tempus-stammarne. De härledda Gotiska verben indelas vanligen i trenne regelbundna conjugationer efter verbal-stammens olika slutljud eller så kallade binde-vocal, nämnligen ja, ai och o. I grunden äro dock dessa tre härledningstillägg blott olika modificationer af ett enda, nämnligen aja, hvilket oförkortadt förekommer i Sanskrit, t. ex. i sâdájati (han sätter) af roten sad (sitta), védájati (han förkunnar) af vid (se, veta), bôdhájati (han underrättar af budh (veta). Möjligen är detta aja så att förklara, att det begynnande a tillhör den förutgående verbal-eller nominal-stammen, och ja, ett ofta användt stambildnings-ämne, sammanfaller med pronominal-roten ja, som ingår i det Sanskritska relativet jas, — I den första svaga Gotiska conjugationen har bildningsämnet aja förlorat begynnelseljudet, hvarigenom det erhållit formen ja, äfven förändrad till ji eller ei, i præteriti-stammarne blott i, t. ex. i nasja (jag räddar), nasjis (du räddar), nasida (räddade), nasips (räddad), af stammen nas i verbet nisan (blifva frisk); sôkja (jag söker), sôkeis (du söker), sôkida (sökte) af præteriti-stammen sôk i verbet sakan (tvista). — Den andra conjugationens ai är uppkommet af aja genom förlusten af det slutande a och vocalisering af j, t. ex. i veihaip (han helgar) af adjectiv-stammen veiha (helig), armaip (han förbarmar sig) af stammen arma (fattig). — I den tredje conjugationen ändtligen visar sig aja sammansmält till 6, t. ex. i galeikôp (han liknar), præt. galeikôda, af stammen ga-leika,nom. sing. galeiks (lik); fiskôp (han fiskar) af stammen fiska, nom. sing. fisks (fisk).

præteriti-stammen i de härledda verben skiljer sig från præsens-stammen, icke genom ljudvexling eller reduplication, utan, såsom redan blifvit antydt, egentligen derigenom, att han är uppkommen genom

sammansättning, d. v. s. genom tillägg till hufvudstammen af en serskild, såsom hjelpverbum begagnad, præteriti-stam. Det svaga præteriti tempus-tecken är nämnligen ingenting annat, än en lemning af præteriti-formen af ett förloradt Gotiskt stamverbum, hvars rot är det ofvan sid. 13 anförda da, Sanskr. dha i dadhâmi, Grek. t)e i Ti&rjfjLi, och hvilket återfinnes i det Forn-Hög-Tyska tuon, det Ny-Hög-Tyska thun, det Forn-Engelska don och det Ny-Engelska do. Denna præteriti-bildning är ett för samtliga Germaniska språken högst egendomligt drag, men hvars ursprungliga beskaffenhet bäst visar sig i de svaga præterita i Gotiskan, t. ex

Sing. Dualis Plur.

1. pers. nasi-da (egentl, rädda nasi-dêdu nasi-dêdum

gjorde jag)

2. nasi-dês nasi-dêduts nasi-dêdup

3. nasi-da nasi-dêdun Som man ser, innehålla dualis och pluralis tydligen reduplicerade former af det ifrågavarande hjelpverbet, och äfven i singularis hafva sådana utan tvifvel en gång förefunnits, såsom man kan sluta af företeelsen i andra språk, t. ex. Forn-Engelskan, i hvilken præteritum af det motsvarande don heter: sing. dide, dides, dide, plur. didon. Den just præt. ursprungligen betecknande reduplicationen lydde antagligen i detta fall först dada, sedan dida. Af den senare formen förklaras de sjelfständiga Forn-Engelska præteriti-bildningarna; af den förra åter de osjelfständiga Gotiska ändelserna da, dês, dêdu o. s. v. Vid anknytningen till hufvud-verbet uppoffrades i sing. reduplications-stafvelsen; i dual. och plur. åter rotens slutljud a, hvarefter återstoden dad behandlades som en præteriti-stam af samma slag, som sat (se ofvan sid.15), och förvandlades till dêd. Men huru vida man på grund häraf är berättigad att antaga ett fullständigt thema: didan, dad, dêdum, didans, torde få anses högst tvifvelaktigt.

B) **Nomina.**

All declination består egentligen i casus-tecknens fogande till nominal-stammen. Men casus-tecknen utgjorde ursprungligen serskilda ord, eller allra äldst ordrötter, som erhöllo sin plats efter nomina för att utmärka åtskilliga förhållanden, i hvilka dessa uppträdde i det verkliga talet. De voro således, hvad de än i dag i många språk äro, så kallade postpostitioner, af hvilka hvar och en hade sin serskilda betydelse. Under tidernas lopp förlorade de emellertid sin ordsjelfständighet och sammansmulto allt innerligare med sina nomina. Härvid kunde det nu hända, att ett och samma casustecken undergick olika förändringar, allt efter som nominal-stammarne ändades olika, äfvensom att desse sjelfve någon gång framför casusmärkena förkortades, eller till och med förlängdes. Att samme casus vid olika slags nomina likväl slutligen företer olika ändelser, beror således i grunden förnämligast derpå, att ordstammarne äro af skiljaktig beskaffenhet. Det gifves ursprungligen blott en declination, men flera slags nominal-stammar. Nominal-stammarne i Gotiskan indelas med afseende å slutljudet närmast i vocaliske och consonantiske. De förre sluta antingen å A, t. ex. vulfa, nom. vulfs (varg), eller I, t. ex. gasti, nom. gasts (gäst), eller U, t. ex. skadu, nom. skadus (skugga); de senare åter äro så godt som inskränkte till en enda klass, som slutar å N, t. ex. attan, nom. atta (fader). Under det att t. ex. i Sanskrit och Grekiskan en mängd nominal-stammar ändas a medljud af skilda slag, hafva i Gotiskan N-stammarne inkräktat så mycket större område, som hvarje adjectiv kan bilda en serskild stam å N för att beteckna bestämd ställning.

Betrakta vi serskildt substantivens declination, så finna vi, att deras stammar icke ens i det äldsta Germaniska språket i alla casus hållit sig oberörde af flexionens förvand-lande inflytelse; dock visa sig de ursprungliga skiljaktigheterna ännu här i ganska många former rätt tydligt. Så framträder i nom. och acc. sing. af U-klassen, t. ex. i magus, magu (gosse), stammen helgjuten; men i allmänhet skulle vi endast genom en vidlyftigare utredning i singularis-formerna kunna uppvisa de vocaliska declinationernas egentliga kännetecken. I pluralis deremot är förhållandet dem emellan vida mera uppenbart, hvarföre vi ock anse oss kunna för ändamålet tillräckligt belysa denna art af den Gotiska substantiv-declinationen genom att i trenne plural-casus anföra ett exempel at hvar och en af de vocaliska stamklasserna. Stam DAGA (dag) BALGI (säck) SUNU (son) Plur. Nom. dagô-s med balgei-s

med sunju-s med

dubbel stegring stegring af stam- stegring af stam-

af stamslutet. slutet. slutet till iu,

hvaraf ju, och i genit. iv.

Acc. daga-ns balgi-ns sunu-ns

Dat. daga-m balgi-m sunu-m

N-stammarne åter förete den slutande consonanten i de fleste casus både i singularis och pluralis. Deras böjning afviker i det hela från vocal-stammarnes, dels genom utelemning både af ändelse och stamslut i vissa casus, t. ex. i nom. sing., dels genom utelemning eller förändring af endera, t. ex. i dat. sing., dat. och acc. plur., dels genom förändring af den före stamslutet befintlige vocalen, t. ex. i dat. sing. af masc och neutra. I ett mindre antal ord förekomma äfven stammar, som sluta å annan consonant, an N, t. ex. å R, å ND; men dessa ord, som för öfrigt i böjningen närma sig de vocaliska klasserna, behandlas vanligen som anomalier.

Hvad vidare beträffar adjectiven, må för det första anmärkas, att deras vocaliske stammar nästan alle sammans äro A-stammar, enär högst obetydliga spor förekomma af stammar å I eller U, t. ex. suti (söt), hardu (hård), manvu (färdig). För det andra bör den största vigt fästas dervid, att adjectiven i obestämd ställning efter all sannolikhet ursprungligen, i öfverensstämmelse med förhållandet i de urbe-22

slägtade språken, böjdes lika med de motsvarande substantiven, men att de i sjelfva verket i den historiska tiden i följd af sammansättning med ett pronominalt ord i flere former ansluta sig till pronominal-böjningen. Ifrågavarande pronomen, hvilket i Sanscrit är relativt och heter jas, jâ, jat, förekommer visserligen icke sjelfständigt i något Germaniskt språk; men man har trott sig kunna antaga, att om det hade återfunnits såsom ett eget ord i Gotiskan, dess böjningsformer skulle hafva varit följande:

Singularis Pl uralis

Masc. Fem. Neutr. Masc. Fem. Neutr.

Nom. jas jô jata jai jôs jo

Acc. jana jo jata jans jôs jô

Dat. jamma jizai jamma jaim jaim jaim

Gen. jis jizôs jis jizê jizô jizê

De ursprungligen genom sammansättning af visse casus af detta pronomen och vocaliske adjectivstammar bildade formerna anses sedermera hafva undergått en sammandragning af enahanda art med den, hvarigenom t. ex. af verbet haban formerna habam, habats, habai, habais, habaima, antagligen uppstått af habaiam l. habajam, habaiats l. habajats o. s. v. All den närmare upplysning om det obestämda adjectivets böjning i Gotiskan, hvilken vi tro oss här böra lemna, nödgas vi sammantränga i en öfversigt af så väl de enkla, som sammansatta casus-formerna af stammen lagga (lång).

Masc. Fem. Neutr.

Sing. Nom. laggs lagga [trol. lagg [enkel],

[enkel] enkel] laggata [sammansatt]

Acc. laggana lagga [—föreg.] lagg, laggata [= lagga [= föreg.]

+ jana] Dat. laggamma laggai [enkel] laggamma [== masc] [= lagga + jamma] Gen. laggis laggaizôs laggis [= masc]

[enkel] [= lagga

+ jizôs]Masc. Fem. Neutr.

Plur. Nom. laggai [= lagga laggös [enkel] lagga [enkel]

+ jai]

Acc. laggans [=lagga laggôs [= fö- lagga [= föreg.]

+ jans] reg.]

Dat. laggaim [= lagga + jaim]

Gen. laggaizê [= lagga laggaizô laggaizê

+ jizê] [+ lagga +jizô] [= masc] Det bestämda adjectivets flexion skiljer sig från den föregående derigenom, att stammen, såsom redan blifvit antydt, tillökas med ett N, så att man t. ex. i st. f. lagga får laggan, och att böjningen helt och hållet öfverensstämmer med substantivens N-declinations.

Efter Grimms föredöme kallas de vocaliska declinationerna vanligen starka och N-declinationerna svaga. Om än dessa benämningar, hvilka vi ofvan sett användas om conjugationerna, äfven här skola begagnas för att utmärka en för de Germaniska språken egendomlig flexions-olikhet; så kunna vi likväl icke lemna den Gotiska ordböjningen utan att åtminstone tillåta oss den anmärkningen, att förhållandet emellan de båda motsatta böjningsarterna här väsendtligen är ett annat, än i fråga om verben. Betrakta vi nämnligen serskildt substantiven, så hafva vi svårt att i skilnaden emellan vocalisk och consonantisk stambildning återfinna samma skarpa motsats, som emellan stamverba och härledda verba. Ännu mindre kunna vi här finna någonting, som svarar emot den skilnad emellan enkel och sammansatt flexion, som der gjorde sig gällande i præteriti-for merna. Och taga vi sedan adjectiven i ögnasigte, så kunna vi visserligen å ena sidan icke neka, att N-stammarne afgjordt förefalla mindre ursprunglige, än de vocaliske; men å andra sidan få vi fästa uppmärksamheten derå, att det just är den s. k. starka adjectivböjningen, som visar sig åvägabragt genom sammansättning, under det att i fråga om verben det tvärt om är den svaga böjningen, som utmärkes af denna egenhet.

*

KAP. III.

Om starka och svaga verba och nomina i Forn-Isländskan.

Ehuru Gotiskan är den äldsta kända Germaniska språkart och lemnar den fullständigaste bilden af de ursprungliga förhållandena i den Germaniska språkätten, är hon dock ingalunda att betrakta som ett stamspråk, för hvars afkomlingar vi hade att anse de andra språken, så att alla deras ursprungliga grammatikaliska former kunde erhålla sin fullständiga förklaring ensamt ur henne. Detta är så litet fallet, att Gotiskan icke ens kan gälla för ett stamspråk till den nyare Tyskan, ännu mindre till de Skandinaviska språken. Både Forn-Hög-Tyskan och Forn-Isländskan, hvilka, om deras skriftliga minnesmärken ginge lika långt upp i forntiden, sannolikt skulle vara att betrakta som fullt jämnbördiga med de frejdade Goternes fornåldriga tungomål, förete egenheter, hvilka icke hafva sina motstycken i detta, men hvilka det oaktadt, såsom det visar sig af jämnförelsen med ännu äldre beslägtade språk, utan tvifvel äro ursprungliga. Emellertid intager Gotiskan, såsom sagdt är, för sin höga ålder den främsta platsen ibland de Germaniska språken och framställer ordböjningen i allmänhet i en ursprungligare skepnad, än de andra, hvilka under en längre framskriden utveckling ock varit utsatta för, såsom språkforskarne uttrycka sig, ett större förfall i den språkliga formen. I följd deraf få vi nu äfven serskildt i afseende å Forn-Isländskan iakttaga, att de skiljaktigheter i böjningssättet, hvilka vi i Gotiskan uppvisat såsom betecknande skilnaden emellan s. k. stark och svag flexion, här framträda i en något förändrad ställning.

Stamverben, hvilka i Gotiskan utgjorde tvenne väsendtligen skilda hufvudafdelningar, kunna i Forn-Isländskan, lika som i de andra yngre språkarterna, lämpligen sammanföras i en enda conjugation, enär de ännu i Gotiskan reduplice-rande verben här så att säga blifvit inryckta inom kretsen af de ljudvexlande. Denna förändring har

dock icke försiggått å samma sätt, som den, hvarigenom ljudvexlingen uppstått i de äldre, likaledes ursprungligen reduplicerande, stam-verba, utan genom en egendomlig sammandragning af reduplications- och rot-stafvelserna till en enda. Så t. ex. svarar mot ett Gotiskt haihald af haldan (hålla) ett Forn-Isländskt hélt [i st. f. héld], mot ett haihait ett hét, mot ett aiauk ett iók. Denna sammandragning är emellertid så fullständig, och de derigenom uppkomna formerna visa sig så enkla, att man, om icke jämnförelsen med Gotiskan vore att tillgå, endast med svårighet skulle kunna öfvertyga sig om, att de förutsatte sammansmältningen af en äldre reduplication. Ej häller skulle man lätteligen kommit närmare under fund med det sätt, hvarå sammandragningen tillvägabragts, om icke fyndet af några högst märkvärdiga språkliga qvarlefvor i betydlig mon underlättade öfvergången från Gotiskans reduplicerade former till de yngre språkens sammandragna. I en Forn-Hög-Tysk skrift från medlet af åttonde århundradet anträffas en ordform piheialt, hvars hufvuddel heialt, præt. af haltan, blott genom en consonants bortfallande skiljer sig från ett till det Gotiska haihald svarande förmodadt heihalt. I stället för detta heialt träffas sedan formerna hîalt, hialt, hielt, hvilka samtliga förekomma i Forn-Hög-Tyskan, och i Forn-Isländskan motsvaras af helt. Ett annat exempel, och som enkom sprider ljus öfver ifrågavarande sammandragning i det serskilda fall, att det reduplicerande verbet begynner med tvenne consonanter, lemnar ett likaledes i Forn-Hög-Tyskan förefunnet andstëroz (påstötte), så vida man får antaga, att denna form är närmast uppkommen af anastësoz genom förvandling af s till r. I stësoz skulle e motsvara tveljudet ei, Got. ai, i reduplications-stafvelsen. Sålunda förklaras öfvergången från det Gotiska staistaut till det Forn-Hög-Tyska stëoz, stioz. Lika som de sistanförda formerna förete ett o i stället för det Gotiska au i rotstafvelsen, så möta vi i Forn-Isländskan ett ó i præteritum af de verb,som motsvara den femte reduplicerande Gotiska verbalklassen, t. ex. i iók af auka. Det i samma form synliga i åter motsvarar den Gotiska reduplications-stafvelsens ai. Att närmare ingå i detta ämne anse vi icke här behöfligt.

Innan vi nu gå att lemna en öfversigt af de Forn-Isländska stamverbens hufvudformer med hänsyn till stamvocalerne, anse vi det vara i sin ordning att anmärka: l:o att de egentligen ljudvexlande verben väsendtligen utmärkas af samma ljudförändringar, som de motsvarande Gotiska, hvarföre ock de obetydliga skiljaktigheter, hvilka äro en följd af för Fornisländskan egendomliga ljudlagar, såsom det för Gotiskan alldeles främmande omljudet, här till en del lemnas ur sigte, samt 2:o att de förut reduplicerande verben med afseende a ljudskiftet i præteritum icke utgöra mera, än tvenne klasser, men att de med afseende å præsensstammarnes beskaffenhet skulle kunna fördelas å fem.

De härledda verben hafva till binde- eller härledningsvocal dels i, dels a. Det förra verkar omljud i præsensformerna, men bibehålles i dessa former i allmänhet endast i de verb, hvilkas rotstafvelse är kort, och blott framför a och u, t. ex. velia, velium, jfr dæma, dæmum. I præteriti-for-merna af samma slags verb förblifver den egentliga stamvocalen oåtkomlig för i-omljudet, hvilket deremot i de långstafviga enligt regeln genomgår alla formerna, såsom man

a) Egentligen Ljudvexlande Stamverba.

Rotvocal Prat. Sing. Plur. Præs. Part. prat.

A. 1. a u i, ia, e u, o med position

2. a a i, e e; u, o

3. ó ó a a med enkel I. 4. ei i i i consonant U. 5. au u iú, ió o

b) Sammandragna Reduplicerande Stamverba.

Rotvocal Prat. Sing. Plur. Præs. Part. præt.

A, I. 1. é a med position; á, ó, ei,

med enkel consonant. IL 2. ió aulätt finner, om man t. ex. jämnför præt. valda af velia, stammen vali, med dæmda af dæma, stammen dómi. I ingendera klassens præteriti-former qvarstår bindevocalen i, med undantag på sin höjd af vissa participial-bildningar. De allra flesta verb med bindvocalen a åter bibehålla denna i alla de

former, vid hvilkas bildning vocal-sammanstötning icke inträffar, t. ex. kalla, kallar, kallada, men köllum, kallit Endast ett mindre antal försvagar a till i i præs. indic. sing. och i 2 pers. imper. sing., samt utstöter det i præt. indic, och conjunct., t. ex. duga, dugi, dugða, dygða, men præt. partic. dugaðr. — præteriti-stammarne i de härledda verben röja äfven i detta språk, lika som i Gotiskan otvetydiga spor af sin ursprungliga bildning, nämnligen genom sammansättning. I 1. pers. sing. præt. indic, träffar man under stundom ändelsen da, som otvunget kan sammanställas med den motsvarande Gotiska formen af det vidfogade hjelpverbet, jfr t. ex. valda med det Got. valida af valjan (välja). Redan tidigt har dock a äfven i 1. pers., lika som i de öfriga personerna af samme numerus, blifvit försvagadt till i (e). I allmänhet kan man säga, att det svaga præteriti kännetecken inskränker sig till consonanten d, hvilken efter beskaffenheten af det näst föregående ljudet stundom förvandlas till ö eller t. Samma kännetecken utmärker ock præt. partic. pass., men har här alldeles icke samma ursprung, som i præt. indic, och conjunct., utan förutsätter, lika som d (þ) i det Gotiska partic. å þs, ett suffix ta, hvaraf äfven det Grekiska adject. verbale å tog och det Latinska partic. å tus äro att förklara. För öfrigt må här nämnas, att i Forn-Isländskan äfven förekomma lemningar af ett annat slags sammansatt tempusbildning, nämnligen af ett præteritum å sa, svarande till det Latinska perfectum å si; likväl har s i det förra språket i detta fall, såsom ofta, öfvergått till r, hvarigenom vi få ra i t. ex. séra af sa, roten sa; réra af róa, roten ra eller ar. I nominal-böjningen visa sig otvetydigt äfven i Fornisländskan de tvenne böjningshufvudarter, hvilka i Gotiskan betecknas genom den ursprunglige skilnaden emellan vocaliskeoch consonantiske ordstammar; men förhållandet dem emellan är dock här högst olika mot i Gotiskan. Hvad serskildt beträffar substantiven, kunna visserligen äfven här de, hvilkas stammar i grunden sluta med ett sjelfljud, indelas i samma klasser a A, I och U; men det vocaliska stamslutet framträder i sjelfva verket högst sällan, egentligen blott i accus. plur. af masculina. Andra, ehuru osäkrare spor af den ursprunglige skilnaden äro: nom. plur. masa, som i A-declinationen slutar å ar, i I-decl. å ir och i U-decl. likaledes a ir, men hvaruti i, sannolikt såsom motsvarande det Gotiska j, t. ex. i sunjus, nom. pl. af sunus (son), verkar omljud i föregående stafvelses vocal; vidare nom. och acc. plur. af feminina, som i 1. decl. ändas å ar, i den 2. å ir och i den 3. å r i st. f. ir, lika som i masa, åtföljdt af omljud; ändtligen u-omljudet i nom. och acc. sing. masa i U-declinationen. Betrakta vi åter de ursprungligen consonantiske substantiv-stammarne, så träffa vi det för dem charakteristiska N, oberäknadt några få masculina, endast i genitivus plur. af feminina och neutra. I alla casus i singularis sakna alla tre genera icke blott det consonantiska stamslutet, utan ock de egentliga casus-ändelserna, hvilkas ställe intages af den till stammen hörande vocal, som närmast föregått det bortfallna N. — Kasta vi till slut en blick å de båda böjningssätt, hvilka i allmänhet hvarje adjectiv kan antaga, så finna vi förhållandet dem emellan snart sagdt ännu mera förändradt, än förhållandet emellan den vocaliska och consonantiska substantiv-böjningen. Visserligen utmärkes det obestämda adjectivets böjning väsendtligen af samma egenheter, som i Gotiskan, nämnligen vocalisk stam och till en del pronominala ändelser; men i den bestämda formen ser man icke en skymt af något N, hvarföre ock stammen här i sjelfva verket är afgjordt vocalisk. Böjningen af den bestämda formen utmärkes ock derföre af samma egenhet, som till en del redan visar sig hos de consonantiske substantiv-stammarne, nämnligen att den vocal, som tillhört den ursprungliga stambildningsstafvelsen an, antager utseende af casus-ändelse.

*

KAP. IV.

Om den nu varande Svenska ordböjningens hufvudarter.

I ett föregående kapitel hafva vi sökt visa, huruledes i ett mera utbildadt språk hvarje verkligt verb eller nomen, hvarje till person eller casus bestämd form af ett sådant ord, ursprungligen innefattar trenne slags beståndsdelar, rot, stambildnings-ämnen och person- eller casus-tecken, hvilka åter alla samman i språkets uräldsta tillstånd kunna antagas hafva utgjort högst enkla, enstafviga, men hvart för sig sjelfständiga, ord. Vi hafva vidare påpekat, huruledes desse beståndsdelar allra först å ett mera yttre och mechaniskt sätt förenat sig med hvarandra, men sedan allt innerligare sammansmultit,

och att dervid deras ursprungliga beskaffenhet undergått mångfaldig förändring, i det att de serskilda ljuden såsom sådana blifvit lika som mera likgiltiga för ordet i dess helhet. I början af den egentliga flexionens utveckling har antagligen intet enda, så att säga, fullfärdigt ord saknat, hvarken stambildnings-tillägg, eller person- eller casus-ändelser, hvarjämnte roten sjelf genom vissa förändringar stundom bidragit att beteckna äfven de förhållanden och närmare bestämningar, hvilka just genom ändelserna skulle uttryckas. Men under utvecklingens fortgång inträffar icke allenast, att de ordbildande tilläggen förändras, utan ock, att de rent af bortfalla, hvaraf icke sällan följden blifver, att ett helt ord åter kan råka att i formelt hänseende i det närmaste sammanfalla med den enkla roten, naturligtvis med bibehållande af den mera bestämda betydelsen. Under stundom ersättas likväl de försvunne delarne genom förändringar i sjelfva roten, men någon gång äfven genom nya tillägg. Nu visar sig denna rubbning i de ursprungliga flexions-förhållandena desto större och mera genomgripande, ju yngre ett språk är, och en bekräftelse härå lemnar i sjelfva verket redan undersökningeni de tvenne närmast föregående kapitlen i denna afhandling, enär vi vid betraktelsen af vissa slags ordstammar i Gotiskan och Forn-Isländskan haft tillfälle att öfvertyga oss om, att de icke ens i det förra af dessa språk framträda i sin fulla egentlighet, och att detta ännu mindre är händelsen i det senare. Minst kan man vänta, att i en af de yngsta Germaniska dialekterna, såsom Svenskan, återfinna i sin renhet och egentlighet språkstammens äldsta charakteristiska ordböjnings-element; men säkert är i alla fall, att kännedomen om dessa i viss mon är oundgänglig för lösningen af mången gåta i det nyare språkets grammatik.

A). Verbalböjningens hufvudarter.

Vi hafva ofvan (sid. 13) framställt det påståendet, att skilnaden emellan starka och svaga verb ursprungligen och egentligen sammanfölle med skilnaden emellan stamverba och härledda verb. Då vi nu gå att betrakta denne skilnad i ett så ungt språk, som den nyare Svenskan, hafva vi en serskild anledning att till nämnda punkt göra det tillägget, att man redan i de äldre språken träffar vissa verba, hvilka utan tvifvel äro att anse som stambildningar af första ordningen, t. ex. Got. haban, men det oaktadt öfvergått till de härledda verbens conjugation, och att detta ännu oftare är fallet i de yngre språken och serskildt i Svenskan.

Men om sålunda än de starka verben i vårt modersmål till antalet utgöra en föga ansenlig skara, kan det dock icke nekas, att de i det hela taget genom sin goda hållning ega grundade anspråk å vår synnerliga uppmärksamhet. De utmärka sig ännu i dag väsendtligen genom samma egenskaper, som den motsvarande verbalafdelningen i Gotiskan, i det de bilda præteriti-stammen utan främmande tillsats till roten, blott genom modification af denna sjelf, och de öfversstämma, å ett par undantag när, serskildt med Fornisländskan i allmänhet deruti, att de skilja nämnde tempusstam från præsens-stammen genom olika sjelf ljud i rotstafvelsen (ljusvexling), om än den närmare beskaffenheten af dettakännetecken i vissa fall innebär en afvikelse. Andra öfverensstämmelser, visserligen af mera underordnad vigt, skola dock äfven visa sig redan vid framställningen af en kort öfversigt, i samma ordning som förut rörande Gotiskan, af de serskilda klasserna af de starka verben i Svenskan med afseende å bildningen af præter. indic. sing. och plur. Oregelbundenheter och mera enstaka företeelser kunna naturligtvis icke här tagas i betraktande. All egentlig redogörelse för præsens-stammarne blifver derföre ock utelemnad. — Den första klassen har bibehållit största likheten med de äldre språken och charakteriseras af vocalerna a och u med position, t. ex. finna, fann, funno. Den andra har a och å [= Forn-Isl. á] med efterföljande enkel rotconsonant, t. ex. gifva, gaf, gåfvo. De fordom hithörande verben å liquida skilja sig nu mera endast genom den enkla rotconsonanten från föregående klass. Den tredje klassens præteriti-vocal är o [= Forn-Isl. ó], t. ex. fara, for, foro. Rotconsonanten är äfvenledes här, lika som ock i de tvenne följande klasserna, enkel. Den fjerde klassen charakteriseras äfvenledes af samma vocal både i sing. och plur., nämnligen af e, hvilket i ena fallet motsvarar det Forn-Isl. tveljudet ei, i det senare i, t. ex. gripa, grep, grepo. Den femte klassen omfattar tvenne afdelningar. Till den ena höra verb med ju eller u i præsens-stammen; till den andra de, som hafva y i denna form. Præteritum utmärkes af ö, hvilket här motsvarar det Forn-Isl. tveljudet au, men i det nyare språket äfven in- trängt i plur., t. ex. njuta, njöt, njöto; sluka, slök, slöko; nypa, nöp, nöpo. Dock kan i præt. plur. af en del ord af den senare afdelningen äfven det ursprungliga u låta höra sig. J i orden å ju betraktas helt och hållet såsom consonant och förekommer derföre enligt regeln äfven i præt. framför ö. I den sjette klassen ändteligen

sammanfatta vi de få verb, som motsvara de ursprungligen reduplicerande i de äldre språken , och af hvilka de, som jämförelsevis kunna kallas för regelbundna, i præt. hafva ä eller e med enkel rotconsonant, t ex. låta, lät, läto; gråta grät 1. gret, gräto 1. greto; ellerock ö med position, t. ex. falla, fött, föllo. Ä eller e motsvarar påtagligen det Forn-Isl. é, under det att ö synes återgifva lika väl é, som äfven ió 1. io. — Participium præteriti passivi charakteriseras i den första klassen af u, men i de öfriga i allmänhet af samma vocal, som i præsens-stammen. Dock förtjenar det uppmärksamhet, att i i partic. i fjerde klassen motsvarar ett kort Forn-Isl. i, under det att præsens-i i grunden är det Forn-Isl. i, äfvensom att i senare afdelningen af den femte klassen præsens-vocalen ännu icke hunnit till fullt herravälde i partic. præt. Supinum, som är en för den nyaste Svenskan egen form, skiljer sig ifrån neutrum sing. af partic. præt. i de starka verben genom att hafva bevarat den ursprungligare ändelsevocalen i; i de svaga verben åter är skilnaden, der han finnes, blott orthographisk.

De svaga verbens väsendtliga kännetecken är, såsom i alla Germaniska språk, att præteriti-stammen bildas genom sammansättning. Det de eller te, som vi redan i första kapitlet påpekat såsom characteristiskt för det svaga imperfectum i Svenskan, har i vår redogörelse för de Gotiske verbal-stammarne visat sig ursprungligen tillhöra en sjelfständig præteriti-stam, och vid betraktelsen af Forn-Isländskan hafva vi i sjelfva verket funnit förklaringen, hvarföre detta præteritimärke i Svenskan uppträder i en tvefaldig skepnad. Vi påträffa således äfven här en märklig öfverensstämmelse med fornspråken, så mycket mera öfverraskande, som hela stafvelsen de (den egentligare formen) otvunget kan sammanställas med det Gotiska da och det Forn-Isländska da eller di (de). — Beträffande vidare indelningen af de svaga verben, så få vi äfven här väsendtligen samma klasser, som i Forn-Isländskan. Den första kommer sålunda att motsvara den klass i det gamla språket, som egentligen charakteriseras af binde-vocalen i, hvilken åter i grunden icke är någonting annat, än en återstod af det Gotiska ja och det Sanskritska oja. I det nu varande språket utmärkes denna klass i sjelfva verket derigenom, att imperfecti de eller te föregås af consonant. Underafdelningarna äro tvenne, allt efter som im-33

perfectum i motsats till præsens och infinitivus företer den oomljudna stamvocalen, eller samma stamvocal genomgår hela böjningen, t. ex. välja, väljer, valde, vald, valt; men lära, lärer, lärde, lärd, lärt Binde-vocalen har i de verb, i hvilka han är bibehållen, antagit helt och hållet consonantisk natur, och qvarstår då enligt regeln i alla böjningsformerna, utom i præteriti-bildningarna af den första underafdelningen, Jämnför t, ex. hölja, höljer, hölj, höljde, höljd, höljt med dölja, döljer, dölj, dolde, dold, dolt Egentligen skulle sistnämnda afdelning omfatta alla de verb å ja, i hvilka j blott föreställer bindevocalen. Derföre bör, exempelvis, icke häller något j tecknas i imperfectum, partic. præt. eller supinum af verbet skilja. Annat är förhållandet med sådana verb, som följa, höja, i hvilka j i infinit. föreställer både g och i till sammans, såsom man ser redan af de i äldre Svenskan mötande formerna fölghia, höghia. Som en afart af denna klassens andra afdelning torde man väl snarast kunna anse de Ny-Svenska verb, hvilka hafva, såsom det heter, dubbelt tempustecken i præteriti-formerna, t. ex. fly, flydde, flydd, flytt. Åtminstone skulle det hvarken historiskt eller strängt logiskt kunna försvaras, om man uppställde dem som en egen hufvudafdelning, sido-ordnad med de verb, som hafva consonant framför enkelt tempustecken, samt med dem, som hafva vocal före samma bildningsämne, såsom med tvenne andra hufvudafdelningar. I historiskt afseende skulle detta förfaringssätt hafva det emot sig, att tempustecknets fördubbling är af ett temligen sent datum (jfr t. ex. te, tedde och Gammal-Svenskt tea 1. te, tedhe) och påtagligen grundad i en euphonisk egenhet, enahanda med den, som föranledt fördubblingen af t i neutrum af de adjectiva, som i masc. sluta med stammens vocal. Äfven af dessa verbs öfriga egenheter synes man någon gång hafva gjort vida mera väsen, än de förtjena. Gör man åter afseende å tempustecknets egenskap af indelningsgrund, böra samma verb, såsom hafvande dubbelt tempustecken, sidoordnas alla svaga verb med enkelt sådant, betraktade såsom en enda klass. — Den andra

3klassens svaga verb hafva bindevocalen a, hvilken, lika som den motsvarande i Forn-Isländskan, närmast är att jämnföra med den Gotiska 0; jfr t. ex. fiska, fiskade, fiskad, med fiskan, fiskôda, fiskoþs. Bindevocalens ställning är här den samma, som i Forn-Isländskan; i några få egentligen till denna klass hörande verb utelemnas han äfven här i præt. indic.och conjunct., t. ex. duga, dugde, men supin. dugat. — Redan af de i det föregående anförda exemplen framgår utan tvifvel den skilnad, som eger rum emellan de starka och svaga verbens partia præt.,

nämnligen att det senare charakteriseras af bildningstillägget d eller t, hvilket dock, såsom sid. 27 blifvit anmärkt, icke ursprungligen är enahanda med imperfecti d eller t, men att det starka partia præt., lika som ock det dermed sammanhängande supinum, kan sägas förnämligast utmärka sig derigenom, att dess stamvocal är olika med stamvocalen i sing. af imperf. indicativi.

Det återstår att äfven betrakta den skilnad emellan starka och svaga verb, som i Ny-Svenskan gifver sig till känna genom olika ändelser, och som i sjelfva verket redan i början af denna afhandling blifvit vidrörd. Såsom nämnligen de i inledningen anförda exemplen bundo, bunde, lärde, gifva vid handen, skilja sig 1. och 3. pers. plur. imperf. indic. i de starka verben äfven genom ändelserna från de motsvarande bildningarna af de svaga, äfvensom conjunct. af imperf. i de förre skiljer sig från indic. Hvad först beträffar plur. af imperf. indic., så har skilnaden helt enkelt uppkommit derigenom, att det svaga præteriti-tillägget för sing. i det nyare språket äfven blifvit öfverfördt till plur., under det att de starka verben här trognare vidblifvit gamla förhållanden. Denna omständighet är också anledningen, hvarföre imperf. conjunct., hvilket i full öfverensstämmelse med de äldre språken bildas af stammen i plur. af imperf. indic., och i Svenskan ändas å e, till formen skiljer sig från sistnämnda tempus, hvaremot de svaga verben, som i imperf. indic. hafva ett slutande e och i rotstafvelsen samma vocal både i sing. och plur., icke i imperfect. conjunct. kunna inlägga någon serskild modifikation.B). Nominalböjningens hufvudarter.

Vid betraktelsen af den Svenska verbalböjningens hufvudarter hafva vi funnit, att dessa väsendtligen bevarat de charakteristiska egenheter, hvilka redan i de äldre språken utmärka dem, och att i synnerhet den skilnad emellan så kallad stark och svag böjning, som för de Germaniska språken ansetts så betecknande, fortfarande i verben blifvit upprätthållen i sin fulla kraft och giltighet. Deremot kunna vi icke undgå att i afseende a nominalböjningen påpeka, huru som de resultat, hvartill undersökningen af förhållandena i de äldre språken härutinnan redan ledt, berättiga oss att strax i början af deras tillämpning å den nyare Svenskan uttala den åsigten, att i detta språk den skilnad emellan tvenne motsatta böjningsarter, hvilken äfven med hänsyn till nomina erhållit samma benämning, som i fråga om verba, visserligen qvarstår, men i sjelfva verket nu mera grundar sig på helt andra kännetecken, än de i Gotiskan och ännu i Forn-Isländskan sporade. Som i synnerhet vid behandlingen af det sistnämnda språket åtskilligt verkligen blifvit undangjordt äfven för den Svenska nominalböjningens närmare belysning, och då, som bekant är, flexionsformerna i det nyare språkets substantiv och adjectiv äro starkt förenklade; så kunna vi i denna del fatta oss temligen kort.

De masculina och feminina substantiv, som motsvara de äldre språkens vocaliska stambildningar, sakna i sing. alla spor af det ursprungliga böjningstecknet, men kunna efter ändelsen i plur., ar eller er, fördelas i tvenne declinationer, motstycken å sätt och vis till de gamla A- och I-declinationerna; någon serskild U-declination finnes deremot icke. De i Gotiskan till de vocaliska substantiven hörande neutra återfinnas här i former, hvilka lika litet, som de motsvarande i Forn-Isländskan, röja någon böjningen charakteriserande stamvocal, och bilda plur. än lika med sing., såsom fordom, än genom nyare tillägg, nämligen af er (r), såsom i I-declinationen, eller af ett n, hvilket är att härleda från den s. k. slut-artikeln och ingalunda må förvexlas med de ur-sprunglige konsonantiske Stammarnes N. Detta qvarstår på sin höjd i plur. af de trenne neutra öga, öra och hjerta, i likhet med förhållandet i Gammal-Svenskan, under det att nom. och acc. plur. af de consonantiska neutra i Forn-Isländskan inskränkte sig till ändelsen u. De öfrige fordom consonantiske stammarne äro i det nyare språket fullkomligt vocaliske. Ville man derföre efter ett nu mera fullt användbart kännetecken angifva skilnaden emellan de ursprungligen vocaliska och de ursprungligen consonantiska substantiven, skulle man kunna säga, att de förra vid pluralis-bildningen icke förändra det slutljud, de hafva i ental, men att de senare i pluralis utbyta den allmänna generiska ändelse-vocalen mot en annan. Man jämnföre t. ex. sol, sol-ar, sak, saker, and, änd-er, rike, rike-n, med lak-e, lak-a-r, gata, gat-o-r, ög-a, ög-o-n.

Skilnaden emellan adjectivens obestämda och bestämda böjning inskränker sig, som redan en gång blifvit anmärkt, till singularis. Här saknar den obestämda formen all slags böjningsändelse i masc. och fem., hvaremot det neutrala tillägget t ännu erinrar om den sidd. 22, 28 afhandlade pronominala böjningen. Den bestämda formen är fullkomligt vocalisk och ändas i masc. å e (a), femin. och neutr. å a, sålunda harmonierande med

entals-formerna af de motsvarande fullt vocaliska substantiv-declinationerna.

Skola vi till slut med närmaste afseende å modersmålets grammatik yttra oss om lämpligheten af sjelfva termerna "stark" och "svag", så behöfva vi väl efter allt, hvad som i vår afhandling blifvit framstäldt om betydelsen af de språkliga företeelser, som de skolat beteckna, knappt säga, att vi på sin höjd vilja medgifva deras bruk i fråga om verben. Men äfven der skulle vi häldre se andra uttryck använda, då de nämnda, med all aktning för deras berömde uppfinnare, äro temligen oegentliga.

*

Digitaliserad av Projekt Runeberg och publicerad på http://runeberg.org/verbflex/.

Konverterad till .pdf, .epub, .mobi och .txt av Arkivkopia och publicerad på https://arkivkopia.se/sak/runeberg-verbflex.

Filen skapad 2018-12-17 15:39:55.372738